

Terminologie van de Nederlandse grammatica

A. Taalkundig ontleden (morfologický rozbor)

werkwoord	verbum	sloveso
bijwoord	adverbium	příslovce
zelfstandig naamwoord	substantivum	podstatné jméno
lidwoord	artikel	<i>člen</i>
bijvoeglijk naamwoord	adiectivum	přídavné jméno
voornaamwoord	pronomen	zájmeno
telwoord	numerale	číslovka
voorzetsel	prepositie	předložka
voegwoord	conjunctie	spojka
tussenwerpsel	interjectie	citoslovce
<i>partikel</i>	<i>partikel</i>	částice

B. Redekundig ontleden (větný rozbor)

onderwerp	subject	podmět
gezegde	predicaat	přísudek rozvítý
persoonsvorm		časovaná část přísudku
naamwoordelijk deel	predicaatsnomen	jmenný přísudek
lijdend voorwerp	direct object	přímý předmět
indirect voorwerp	indirect object	nepřímý předmět
voorzetselvoorwerp	prepositioneel object	předložkový předmět
oorzakelijk voorwerp		důvodový předmět
predicatief complement		přísudkový přídavek
specificerend complement		specifikující přídavek
bepaling van gesteldheid		určení jakosti
bijwoordelijke bepaling		příslouvesné určení
bepaling van modaliteit		modální příslouvesné určení

C. Enkele andere termen

enkelvoud	singularis	jednotné číslo
meervoud	pluralis	množné číslo
actief	activum	činný rod
lijdend	passief	trpný rod

Het zelfstandig naamwoord en zijn complementen

Semantische indeling

Zelfstandige naamwoorden kunnen worden verdeeld in *concreta* (aparte voorwerpen/personen) en *abstracta* (verzamelbegrippen). Dit kan schematisch als volgt worden weergegeven:

		Soortnamen	Eigennamen
CONCRETA	Voorwerpsnamen	<i>man, meisje, soldaat kat, hond, kanarie huis, stad, rivier</i>	<i>Jan, Martha, Janssen Mies, Rex, Pietje Veldzicht, Praag, Rijn</i>
	Persoonsnamen Diernamen Zaaknamen		
	Stofnamen		
	Verzamelnamen	<i>vee, gebergte, archipel</i>	<i>Alpen, Karpaten, Antillen</i>
ABSTRACTA		<i>val, goedheid, lengte, maand, stroming</i>	<i>barok, december, Kerstmis</i>

Morfologische en syntactische indeling

De *syntactische* indeling betreft die naar de functie in de zin – grammaticaal geslacht. De *morfologische* die naar de vormkenmerken – in het Nederlands alleen nog de meervoudsvorming. *Morfosyntactisch* is de indeling in telbare en niet-telbare zelfstandige naamwoorden. De niet-telbare komen alleen in enkel- of meervoud voor (singulare tantum of plurale tantum): *zand, politie, rommel* tegenover *hersenen, inkomsten, mazelen*.

Geslacht

Er zijn in het Nederlands drie woordgeslachten: mannelijk (mužský), vrouwelijk (ženský) en onzijdig (střední rod). In de praktijk – zeker in Nederland – is er alleen sprake van *de*-woorden (m/v) n *het*-woorden (o).

Het grammaticale geslacht hoeft *niet* overeen te komen met het natuurlijke geslacht . zo is “*het mens*” een vrouw. Kleine levende wezens zijn meestal onzijdig.

Natuurlijk en grammaticaal geslacht zijn meestal hetzelfde bij levende wezens:

de burgemeester, de dochter, de verpleger, de lerares.

Bij vee is de algemene benaming meestal *het* en de specifieke benaming volgens het reële geslacht:

het rund, maar de stier, de koe, het kalf het paard, maar de hengst, de merrie, het veulen

Er bestaat **geen** duidelijke regel voor de afleiding van het woordgeslacht. Het moet dus worden geleerd. Toch zijn er wel een paar regels:

mannelijk:

- de meeste dierennamen incl. vogels: *de haring, de kip, de mus*
- namen van bomen: *de eik, de beuk*
- namen van stenen (voor zover niet als stof beschouwd): *de diamant, de baksteen*
- namen van bergen: *de Pietersberg, de Mont Blanc*
- namen van dagen, maanden en seizoenen: *de maandag, oktober, de winter*
- namen van objecten op **-aar(d)**, **-erd**: *de standaard, de lessenaar, de mosterd*
- namen van instrumenten afgeleid van werkwoorden en eindigend op **-er**, **-el**: *de gieter, de sleutel*
- woorden eindigend op **-em**, **-lm** en **-rm**: *de bezem, de helm, de storm* (maar: *het scherm*)
- woorden op **-(l)ing**: *de regering, de leerling*

- de meest éénlettergrepige woorden afgeleid van werkwoorden: de lach, de roep
- namen van letters en getallen: *de a, de b, de tien*

vrouwelijk:

- namen van bloemen en (kleinere) planten: *de anjer, de sla, de plant*
- algemene geografische namen en geografische eigennamen: *de golf, de rivier, de Maas*
- namen van hemellichamen: *de zon, de planeet, Venus*
- namen van lichaamsdelen: *de wang, de dij*
- woorden op **-e, -ei, -ij, -ie, -iek, -teit, theeck**: *de aarde, de wei, de batterij, de harmonie, de fabriek, de universiteit, de apotheek*
- woorden op **-schap** die een toestand aanduiden: *de dronkenschap, de zwangerschap*
- woorden op **-heid, -nis**: *de waarheid, de geschiedenis*

onzijdig:

- alle verkleinwoorden: *het autootje, het meisje, het jongetje*
- alle als zelfstandig naamwoord gebruikte infinitieven: *het eten, het werken*
- alle werkwoordstammen met de voorvoegsels **be-, ge-, ont-, ver-**: *het belang, het gesprek, het ontbijt, het verbod*
- collectieve namen met voorvoegsel **ge-** en suffix **-te**: *het gebladerte*
- collectieve namen met voorvoegsel **ge-** zonder suffix: *het gepeupel*
- bijvoeglijke naamwoorden op **-e** die zelfstandig zijn gebruikt: *het goede, het mooie*
- stofnamen, metalen en mineralen: *het diamant, het hout, het ijzer, het tin, het erts, het asbest*
- namen van landen, provincies en steden: *het mooie Tsjechië, het leuke Friesland, het oude Olomouc*
- woorden op **-sel**: *het verschijnsel*
- de meeste woorden op **-dom**: *het christendom, het eigendom*
- woorden op **-schap** die een functie aangeven: *het priesterschap*
- woorden op **-isme**: *het communisme*
- woorden van meer lettergrepen op **-aat**: *het proletariaat*
- woorden op **-um**: *het museum*
- alle kleuren en windstreken: *het groen, het noorden*
- de meeste Franse leenwoorden: *het station, het toilet*

Samengestelde woorden krijgen het geslacht van het laatste deel van het woord: *het ziekenhuis, het woelwater, de ontbijttafel, het appelsappak*

Veel woorden die oorspronkelijk uit vreemde talen stammen, hebben geen duidelijk geslacht. DE belangrijkste zijn:

de/het appelmoes, bacon, beits, chloor, drop, fosfor, gom, hars, kaneel, katoen, knoflook, kwijl, lak, marsepein, melange, mout, napalm, opium, pasta, pils, plamuur, roest, rouge, salpeter, speculaas, taaitaai, teer, terracotta, vitrage, was, zwavel

Een groep woorden heeft verschillende betekenissen bij verschillend geslacht. De belangrijkste zijn:

de bal (míč)	het bal (ples)
de band (paska, kapela)	het band (pas jako materiál)
de blik (zrak)	het blik (plech, plechovka)
de bos (svazek)	het bos (les)
de bot (flundra)	het bot (kost)
de doek (hadr)	het doek (latka, malba)
de fortuin (osud)	het fortuin (kapitál, štěstí)
de gift (dar)	het gift (jed)
de heer (pán)	het heer (vojsko)
de hof (zahrada)	het hof (dvůr)
de idee (filozofická myšlenka)	het idee (nápad)

de jacht (hon)	het jacht (jachta)
de kamp (boj)	het kamp (tábor)
de lof (chvála)	het lof (listoví, čekanka)
de maal (krát)	het maal (jídlo)
de mens (člověk)	het mens (ženska v nepřijemném smyslu)
de moer (matka)	het moer (bažina)
de pad (ropucha)	het pad (stezka)
de patroon (zaměstnavatel, náboj)	het patroon (model)
de portier (vrátný)	het portier (dveře)
de punt (spíčka)	het punt (bod)
de Schrift (bible)	het schrift (pismo, sešit)
de soort (druh <i>biologicky</i>)	het soort (typ)
de spoor (ostruha, osten)	het spoor (kolej, drahy)
de stof (latka)	het stof (prach)
de veer (peří)	het veer (trajekt)
de vlek (skvrna)	het vlek (městys)

Meervoudsvorming

In het Nederlands zijn er drie belangrijke meervoudsuitgangen: *-eren*, *-en* en *-s*.

De groep op *-eren* is klein en niet meer actief. Het gaat om een klein groepje onzijdige zelfstandige naamwoorden:

<i>het been – de beenderen</i> (kost)	<i>het kind – de kinderen</i> (dítě)
<i>het blad – de bladeren</i> (list na stromu)	<i>het kleed – de kle(de)ren</i> (oblečení)
<i>het ei – de eieren</i> (vajec)	<i>het lam – de lammeren</i> (beránek)
<i>het gelid – de gelederen</i> (řada)	<i>het lied – de liederen</i> (píseň)
<i>het gemoed – de gemoederen</i> (nálada)	<i>het rad – de raderen</i> (zubaté kolo)
<i>het goed – de goederen</i> (zboží)	<i>het rund – de runderen</i> (skot)
<i>het hoen – de hoenderen</i> (slepice)	<i>het volk – de volkeren</i> (národ)
<i>het kalf – de kalveren</i> (tele)	

De meeste Nederlandse woorden hebben meervoud op **-en**. De spelling moet dan bij lange en korte voorafgaande klinkers worden aangepast: *man – mannen, maan – manen*.

Er kan worden gesteld dat vrijwel alle woorden die geen meervoud op **-s** hebben en niet van vreemde herkomst zijn, automatisch meervoud op **-en** hebben.

Meervoud op **-s** hebben:

Als **'s** gespeld:

- woorden op **-a, -i, -o, -u** en **-y**: *mama's, taxi's, foto's, paraplu's, baby's*
- letterwoorden: *BV's, pc's, g's*

Als **-s** gespeld:

- alle woorden die eindigen op **onbeklemtoond -el, -em, -en** en **-er**: *lepel-lepels, bezem-bezems, keuken-keukens, emmer-emmers*
- woorden op **-aard, -erd, -je, -(st)er, -sel**: *grijsaard-grijsaards, engerd-engerds huisje-huisjes, werker-werkers, arbeidster-arbeidsters, hengsel-hengsels*
- de meeste woorden van vreemde herkomst op een sjwa (achtervoegsels **-age, -e, -ette, -trice, -ine, -ante, -ente, -iste**): *personage-personages, dame-dames, diskette-diskettes, actrice-actrices, blondine-blondines, surveillante-surveillantes, studente-studentes, telefoniste-telefonistes*.
- woorden van vreemde herkomst op onbeklemtoonde **-ie**: *familie-families, studie-studies*

- de meeste leenwoorden van Engelse of Franse herkomst die nog als zodanig herkend worden: *perron-perrons, club-clubs, tank-tanks, restaurant-restaurants*.

Woorden op **-eur, -oor** en **-ier** die personen aanduiden, hebben meestal meervoud op **-s**: *conducateur-conducteurs, stukadoor-stukadoors, winkelier-winkeliers*, maar er zijn uitzonderingen: *administrateur-administrateurs, directeur-directeurs, redacteur-redacteurs, superieur-superieurs, Arabier-Arabieren, officier-officieren*. In België is er een sterke neiging om ook hier overal **-s** te gebruiken. Als het in deze groep gaat om dingen, is de meervoudsvorm op **-en**: *formulier-formulieren, kantoor-kantoren, scharnier-scharnieren*.

Een klein groepje aanduidingen van mannelijke personen krijgt **-s**: *broer-broers, oom-ooms, bruidegom-bruidegoms, kok-koks zoon-zoons*.

Uitzonderingen op de hierboven gegeven regels zijn de woorden: *Christen-Christenen, ader-aderen, artikel-artikelen, engel-engelen, maatregel-maatregelen, reden-redenen, wonder-wonderen*. Verder krijgen alle samengestelde woorden op **-stel** uitgang **-en**: *toestel-toestellen*. Ook veel woorden op **-sel** krijgen uitgang **-en**: *verschijnsel-verschijnselen*.

Een groep woorden heeft een andere betekenis afhankelijk van de uitgang:

de bal-de ballen (míč)	het bal-de bals (ples)
het been-de beenderen (kost)	het been-de benen (noha)
het blad-de bladeren (list <i>na stromu</i>)	het blad-de bladen (list)
de hemel-de hemelen (nebe)	de hemel-de hemels (baldachýn)
het kleed-de kle(de)ren (oblečení)	het kleed-de kleden (koberec)
de letter-de letteren (literatura)	de letter-de letters (pismeno)
de maat-de maten (míra)	de maat-de maats (kamarád)
het middel-de middelen (prostředek)	het middel-de middel (pas)
de pad-de padden (ropucha)	het pad-de paden (stezka)
het patroon-de patronen (model)	de patroon-de patroons (zaměstnavatel)
	de patroon-de patronen (náboj)
het portier-de portieren (dveře)	de portier-de portiers (vrátný)
de rede-de reden (rejda)	de rede-de redes (projev)
de Schot- de Schotten (Skot)	het schot-de schoten (výstřel)
	het schot-de schotten (příčka)
het spel-de spellen (hráčka, soutěž)	de spelen (hry, sportovní utkání)
het stuk-de stukken (kus, spis)	het stuk-de stuks (kus <i>jednotlivý</i>)
de tafel-de tafelen (tabule Starého zákona)	de tafel-de tafels (<i>ostatní významy</i>)
de vader-de vaders (otec)	de vaderen (otcové, předci)
het water-de wateren (vodní cesta)	het water-de waters (voda)
de wortel-de wortelen (mrkev)	de wortel-de wortels (kořen)

Meervoud op **-en** hebben vrijwel alle overige woorden. Een groepje woorden heeft een korte klinker in het enkelvoud en een lange in het meervoud:

de *dag/dagen, god/goden, hertog/hertogen, hof/hoven, oorlog/oorlogen, slag/slagen, weg/wegen*
het *bad/baden, bedrag/bedragen, bevel/bevelen, dak/daken, dal/dalen, gat/gaten, gebed/gebeden, gebrek/gebreken, glas/glazen, graf/graven, hol/holen, lot/loten, slot/sloten, vat/vaten, verbod/verboden, verdrag/verdragen*.

Woorden op **-ie** krijgen meervoud **-iën** als de voorafgaande lettergreep beklemtoond is: *financiën*, maar **-ieën** als de laatste lettergreep de klemtoon heeft: *kopie-kopieën*.

Onregelmatige meervouden

woorden op **-heid** hebben meervoud **-heden**: *meerderheid-meerderheden*

woorden op **-man** hebben meervoud **-lieden** of **-lui**: *zeeman-zeelieden/zeelui*

(uitzonderingen: *Noorman-Noormannen, vuilnisman-vuilnismannen, Engelsman-Engelsen, Fransman-Fransen, buurman-buren*)

Vreemde woorden

- Griekse woorden op **-is** krijgen **-es**: *crisis-crisis*
- Grieks/Latijnse woorden op **-ex** krijgen **-ices**: *codex-codices* (er bestaat hier neiging om de woorden te vernederlandsen: *index-indexen/indices*)
- Latijnse woorden op **-um** krijgen **-ums** of **-a**: *museum-museums/musea*
- Latijnse woorden op **-us** krijgen **-i** (maar ook steeds vaker **-ussen**): *doctorandus-doctorandi*
- Latijnse woorden op **-or** krijgen **-ores** (vaak ook **-ors**): *doctor-doctores/doctors*
- Italiaanse woorden op **-o** hebben mv. **-i**: *porto-porti*

Het zelfstandig naamwoord komt meestal in een *naamwoordelijke woordgroep* voor. Deze groep wordt bijna altijd met een **lidwoord** of **voornaamwoord** begonnen en met het zelfstandig naamwoord afgesloten. In de groep kunnen bijvoeglijke naamwoorden, telwoorden en participia voorkomen.

Lidwoord

Er bestaan in het Nederlands *bepaalde* en *onbepaalde lidwoorden*. Er wordt bijna altijd een lidwoord (of een voornaamwoord als bepaler) geschreven. De standaardregel is dat het lidwoord *onbepaald* is, als iets voor het eerst wordt genoemd:

*Er loopt **een** man op straat.*

en *bepaald* als we over het genoemde thema verder spreken:

***De** man stak opeens over.*

Het lidwoord wordt weggelaten:

- als de woordgroep met een voornaamwoord wordt ingeleid: ***Mijn** broer zit op school.*
- na het voorzetsel *als*: *Hij gebruikt zijn schoteltje **als** asbak.*
- na het voorzetsel *zonder, per, qua, te*: *Ze liep rond als een kip **zonder** kop. Ik ga altijd **per** trein. Hij is een groot geleerde, maar **qua** docent stelt hij niet veel voor. Geboren op 4 oktober **te** Amsterdam.*
- als het zelfstandig naamwoord het naamwoordelijk deel van het gezegde is na *zijn, worden, blijven*, mits er geen nadere bepaling staat: *Hij is leraar geworden* maar: *Hij is **een** goede leraar geworden.*
- in standaard uitdrukkingen: *oog om oog, tand om tand; kwart voor drie.*

In het Nederlands wordt het lidwoord meestal weggelaten in krantenkoppen: *Aanval Al-Qaida op Israëlische luchthaven.*

Bijvoeglijk naamwoord

Bijvoeglijke naamwoorden zeggen meer van het zelfstandige naamwoord waar ze bij horen. Ze kunnen worden ingedeeld in:

- *eigenschapswoorden*. Hier gaat het om bijzonderheden die niet aan bepaalde omstandigheden gebonden zijn, bijv. fysische eigenschappen (*een **vierkant** doosje*), een geïnterpreteerde eigenschap (*een **aardige** jongen*), een soorttypische eigenschap (***dierlijke** eiwitten*).
- *oorsprongswoorden*. Het gaat om bijv. nmw. die de geografische herkomst aangeven (***Friese** koeien*) of afleidingen van persoonsnamen zijn (*de **euclidische** meetkunde*).
- *stofadjectieven*. Deze geven aan uit welke stof de zelfstandigheid bestaat: ***zilveren** kwartels*.

- *toestandswwoorden*. Bijvoeglijke naamwoorden die een min of meer toevallige – en vaak tijdelijke – bijzonderheid aangeven (*het zieke kind*) of een nauwe eenheid met het werkwoord vormen: *kwijt raken*, *bezig zijn met ...*
- *tijds- of plaatsbepalende woorden* (*het recente verleden*).
- *oordeelswoorden of modale adjectieven* (*de vermoedelijke dader; dat stomme beest*).

Bijvoeglijke naamwoorden kunnen **attributief** of **predicatief** worden gebruikt.

Attributief worden bijvoeglijke naamwoorden gebruikt binnen een woordgroep met een zelfstandig naamwoord: *Het is een rebelse meid*.

Een speciale vorm van attributief gebruik is het *zelfstandig* gebruik, waarbij het zelfstandige naamwoord van de woordgroep niet wordt herhaald: *We moeten verschil maken tussen de zieke kinderen en de gezonde*. Soms kan het adjectief zelfs op een niet genoemd zelfstandig naamwoord dat dan wel gemakkelijk kan worden aangevuld terugslaan: *Napoleon wilde de grootste* (veldheer) *zijn*.

Predicatief wordt het bijvoeglijk naamwoord gebruikt in het *naamwoordelijk deel van het gezegde*: *Die hoed is duur*, of in een *bepaling van gesteldheid*: *Die vis lust ik niet rauw*.

Bijwoorden zijn vaak niets anders dan zelfstandig bij het gezegde gebruikte adjectieven: *Hij keek verliefd naar het meisje*.

Bij attributief gebruik moet het bijvoeglijk naamwoord worden verbogen. Er is in het Nederlands maar één vorm over, de suffix *-e*. Deze vorm ontbreekt als het bijvoeglijk naamwoord staat bij een onzijdig zelfstandig naamwoord dat een onbepaald of geen lidwoord bij zich heeft.

	manlijk	vrouwelijk	onzijdig
onbepaald ev.	<i>een grote man</i>	<i>een grote vrouw</i>	<i>een groot kind</i>
bepaald ev.	<i>de grote man</i>	<i>de grote vrouw</i>	<i>het grote kind</i>
onbepaald mv.	<i>grote mannen</i>	<i>grote vrouwen</i>	<i>grote kinderen</i>
bepaald mv.	<i>de grote mannen</i>	<i>de grote vrouwen</i>	<i>de grote kinderen</i>

Niet verbogen worden *stoffelijke* bijvoeglijke naamwoorden: *een houten deur*, *buitenlandse* adjectiva: *een plastic bord* en van participia van sterke werkwoorden afgeleide adjectiva op *-en*: *een gedegen stuk werk*.

Stofadjectieven kunnen alleen attributief worden gebruikt. Omgekeerd kunnen adjectieven die vaste verbindingen met werkwoorden vormen alleen niet-attributief worden gebruikt: *Het terrein ligt al jaren braak*.

Trappen van vergelijking

Er zijn in het Nederlands drie trappen van vergelijking, de *stellende* trap (positief), de *vergrotende* trap (comparatief) en de *overtreffende* trap (superlatief). In enkele gevallen kan er nog een *absoluut overtreffende* trap (elatief) worden toegevoegd.

Al deze trappen worden door middel van suffixen (de elatief ook met een voorvoegsel) gemaakt:

- *stellende* trap = het normale bijvoeglijk naamwoord
- *vergrotende* trap = bijv. nmw. + **-er**: *aardiger*, *mooier*. Bijvoeglijke naamwoorden op **-r** krijgen als uitgang **-der**: *dor* – *dorder*.
- *overtreffende* trap = bijv. nmw. + **-st**. Meestal komt er dan een lidwoord (*het* of *de*) voor het bijvoeglijk naamwoord te staan. Bijvoeglijke naamwoorden op een s-klank krijgen als uitgang alleen de **-t**: *vers* – *verst*.
- de elatief is gelijk aan de superlatief, maar krijgt daarnaast nog het voorvoegsel **aller-**: *het allerdrukst*.

Onregelmatig zijn:

goed-beter-best en *kwaad-erger-ergst*.

De trappen van vergelijking worden bij adjectieven die gevormd zijn uit voltooid deelwoorden, meestal omschreven als ze nog duidelijk hun werkwoordelijke betekenis hebben: *Wat is de **meest gelezen** krant?*

Bijwoord (en partikel)

Een bijwoord geeft een bijzonderheid van een door het werkwoord uitgedrukte handeling of eigenschap aan: *Hij ging **achteraan** staan.*

Soms bepalen bijwoorden de hele zin: ***Misschien** kan hij morgen weer naar school.*

Er zijn twee groepen bijwoorden:

- als bijwoord gebruikte bijvoeglijke naamwoorden
- 'echte' bijwoorden

De meeste 'echte' bijwoorden zijn onveranderlijk en staan meestal niet als extra voorbepaling bij een bijvoeglijk naamwoord: *Hij zit **buiten**.*

Bijwoorden worden in de trappen van vergelijking net zo verbogen als het bijvoeglijk naamwoord, alleen is er natuurlijk geen verbuigings-e. Onregelmatig zijn:

goed – beter – best, graag – liever – liefst, veel – meer – meest, weinig – minder – minst.

Afhankelijk van wat bijwoorden kunnen uitdrukken, onderscheiden we de volgende types:

- bijwoorden van plaats of richting: *waar, hier, boven, links, rechts*
- bijwoorden van tijd: *wanneer, morgen, gauw, nu*
- bijwoorden van graad: *nogal, zo, hoe*
- intensiverende bijwoorden: *erg, heel, zeer, hartstikke*
- kwantificerende bijwoorden: *bijna, helemaal, nauwelijks*
- bijwoorden van modaliteit: *misschien, wellicht, weliswaar, inderdaad*
- bijwoord van ontkenning: *niet*

Formeel worden de **partikels** in het Nederlands als een aparte groep bijwoorden beschouwd. Er zijn drie grote groepen:

- focuspartikels die bepaalde aspecten van de zin accentueren: *vooral, zelfs, ook, nog, pas*
- schakeringspartikels die aan de zin een modaliserend accent geven: *nou, eens, even, wel*
- discoursepartikels die de verwachting van de spreker weergeven: *kijk, hè, hoor, kortom*

Vragende bijwoorden staan aan het begin van vragen naar het waar, hoe en waarom: *waarom, wanneer, waar...naartoe, hoe.*

Voegwoordelijke bijwoorden geven het verband tussen twee zinnen of zinsdelen aan en werken versterkend: *bovendien, desondanks.*

Telwoorden

Er zijn hoofdtelwoorden en rangtelwoorden. Hoofdtelwoorden zijn *één, twee, drie* enz. Er wordt tussen de hoofdeenheden een spatie geschreven en geen *en* ingevoegd: *drie miljoen vierhonderdzesenvijftigduizend vijfenveertig* (3.456.045).

Hoofdtelwoorden kunnen ook *onbepaald* zijn: *veel, weinig, tientallen*. Heel specifiek is de constructie *met z'n + getal*: *met z'n tweeën / tweetjes*.

Rangtelwoorden krijgen het achtervoegsel **-ste**. Ook deze kunnen zowel bepaald als onbepaald zijn. De temporele rangorde van koningen enz. wordt in het Nederlands met een Romeins cijfer *zonder* punt aangegeven: *Willem II*, spreek uit *Willem de Tweede*.

Voornaamwoorden

Het voornaamwoord is een andere belangrijke determinator van het zelfstandig naamwoord. Gebruik van een voornaamwoord sluit meestal dat van een lidwoord uit.

De volgende types voornaamwoorden bestaan:

- persoonlijk voornaamwoord (*osobní zájmeno*)
- wederkerend voornaamwoord (*zvravné zájmeno*)
- wederkerig voornaamwoord (*reciproční zájmeno*)
- bezittelijk voornaamwoord (*přivlastňovací zájmeno*)
- aanwijzend voornaamwoord (*ukazovací zájmeno*)
- vragend voornaamwoord (*tázací zájmeno*)
- betrekkelijk voornaamwoord (*vztažné zájmeno*)
- onbepaald voornaamwoord (*neurčité zájmeno*)
- uitroepend voornaamwoord (*volací zájmeno*)

Persoonlijk voornaamwoord

Het Nederlands kent een systeem van een **benadrukte** en een **niet-benadrukte** vorm voor de persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden. Restanten van het naamvalstelsel zijn de **onderwerpsvorm** en de **niet-onderwerpsvorm**.

persoon	onderwerpsvorm		niet-onderwerpsvorm	
	benadrukt	niet-benadrukt	benadrukt	niet-benadrukt
1° enkelvoud	ik	'k	mij	me
2° enkelvoud	jij	je	jou	je
<i>België</i>	<i>gij</i>	<i>ge</i>	<i>u</i>	
<i>beleefdheidsvorm</i>	<i>u</i>		<i>u</i>	
3° ekvd - mannelijk	hij	ie, die	hem	'm
- vrouwelijk	zij	ze	haar	'r, d'r, ze
- onzijdig	het	't	het	't
1° meervoud	wij	we	ons	
2° meervoud	jullie	je	jullie	je
<i>archaisch inform. Ndl.</i>	<i>jelui</i>	<i>je</i>	<i>jelui</i>	<i>je</i>
<i>België</i>	<i>gij</i>	<i>ge</i>	<i>u</i>	
<i>beleefdheidsvorm</i>	<i>u</i>		<i>u</i>	
3° mvd - mnl./onz.	zij	ze	hen (3: hun), die	ze
- vrouwelijk	zij	ze	hen (3: hun) haar	ze, 'r, d'r

De benadrukte vorm wordt in de schrifttaal gebruikt en bij benadrukking. Verder wordt de benadrukte vorm gebruikt:

- bij vergelijkingen en tegenstellingen: **Hij** is veel groter dan **zij**. Ik geloof jou veel eerder dan **hem**.

- als er gereageerd wordt op een voorafgaande opmerking: *Wie heeft dat gedaan? Ik!*
- als een niet-onderwerpsvorm als deel van een zinsdeel op de eerste plaats staat: *Haar kun je wel zoiets toevertrouwen. Op hem zou ik maar niet meer rekenen.*
- als de 3^e persoon mannelijk als onderwerp vooraan staat: *Hij gelooft er niets van.*
- meestal na voorzetsels, behalve na beklemtoonde voorzetsels die een plaats aangeven.

In de overige gevallen wordt de niet-benadrukte vorm gebruikt, vooral in de spreektaal.

Nederlands is in de aanspreekvorm vrij informeel. In Nederland, vooral in de Randstad, wordt door iedereen onder de achttien jaar tegenover dezelfde leeftijd en jonger, door ouderen tegen mensen onder de achttien en door mensen uit dezelfde groep meestal *jij* en *je* gebruikt.

Als men beleefd wil zijn, tegen hogergeplaatsten en ouderen, wordt *u* gebruikt. De vorm *jelui* komt in Nederland soms nog voor bij ouderen.

In België is *u* juist de erg informele vorm – tussen vrienden – en wordt in het algemeen *gij* en *ge* gebruikt.

Tussen *hen* en *hun* is feitelijk geen verschil. *Hen* is formeler. Formeel is *hun* de vorm in de derde naamval, d.w.z. meewerkend voorwerp zonder voorzetsel.

Wederkerend en wederkerig voornaamwoord

Wederkerende voornaamwoorden verwijzen bijna altijd naar eerder genoemde personen en hebben dus een antecedent. Het bekendste gebruik is bij het reflexieve werkwoord, bijv. *zich wassen*. De vormen zijn gelijk aan de niet-onderwerpsvorm van het persoonlijk voornaamwoord, met uitzondering van de derde persoon, waar *zich* wordt gebruikt.

	enkelvoud		meervoud	
	neutrale vorm	<i>z</i> elf-vorm		
1 ^e persoon	me (mij)	mezelf (mijzelf)	ons	onszelf
2 ^e persoon	je; u, zich	jezelf; uzelf, zichzelf	je; u, zich	jezelf; uzelf, zichzelf
3 ^e persoon	zich	zichzelf	zich	zichzelf

Het wederkerige voornaamwoord is iets dat in het Tsjechisch niet bestaat. Het drukt een wederzijdse relatie uit. Vergelijk:

- *Johan en Pieter verdedigen elkaar.* (Johan verdedigt Pieter en Pieter verdedigt Johan).
- *Johan en Pieter verdedigen zich...* (Johan verdedigt Johan en Pieter verdedigt Pieter).

Het wederkerige voornaamwoord is *elkaar*. Andere vormen ervan zijn *mekaar* (spreektaal) en *elkander* (archaischer).

Bezittelijk voornaamwoord

Ook het bezittelijk voornaamwoord kent **benadrukte** en **niet-benadrukte** vormen. Het gebruik is min of meer hetzelfde als bij de persoonlijke voornaamwoorden.

	enkelvoud		meervoud	
	benadrukt	niet-benadrukt	benadrukt	niet-benadrukt
1 ^e persoon	mijn	m'n, me	ons/onze	
2 ^e persoon	jouw	je	jullie	je
<i>u en ge-vormen</i>	uw		uw	
3 ^e pers. mnl/onz.	zijn	z'n	hun	
- vrouwelijk	haar	'r, d'r	hun/haar	'r, d'r

Voor Tsjechen is belangrijk dat **zijn** niet gelijk is aan Tsjechisch **svůj**.

Bezittelijke voornaamwoorden kunnen zelfstandig worden gebruikt bij een verwijzing naar iets dat al is genoemd. De vormen zijn dan:

de/het mijne, de/het jouwe, de/het uwe, de/het zijne, de/het hare, de/het onze, de/het uwe, de/het hunne.

Bij *jullie* moet een omschrijving: *die/dat van jullie* worden gebruikt.

Bijvoorbeeld: *Bedoel je mijn boek of het zijne?*

Aanwijzend voornaamwoord

Er zijn **zelfstandige** aanwijzende voornaamwoorden en **niet-zelfstandige** aanwijzende voornaamwoorden. De laatste worden attributief bij het zelfstandig naamwoord gebruikt. Bij beide types wordt er een verschil gemaakt tussen **dichter bij** en **verder weg**.

	niet-zelfstandig		zelfstandig	
	dichterbij	verder weg	dichterbij	verder weg
mannelijk/vrouwelijk enkelvoud	<i>deze</i>	<i>die, gindse, gene</i>	<i>dit, degene</i>	<i>die, gindse, gene diegene</i>
onzijdig enkelvoud	<i>dit</i>	<i>dat, ginds</i>	<i>dit</i>	<i>ginds, datgene</i>
meervoud	<i>deze</i>	<i>die, gene, gindse</i>	<i>deze degene(n)</i>	<i>die, gene(n) diegene(n)</i>

Qua afstand neutraal zijn de aanwijzende voornaamwoorden *zulk(e), zo 'n, zulk een, zulks*.

Bij verwijzing naar personen krijgen *deze* en *(de)gene* een extra **-n**: *Na afloop van de conferentie bestormden de journalisten de deelnemers. Dezen weigerden echter elk commentaar.*

Vragend voornaamwoord

Ook dit bestaat in een niet-zelfstandige en een zelfstandige variant. De niet-zelfstandige is *welk(e)* of *wat voor (een)*, bij de zelfstandige komt ook *wie/wat* voor.

Betrekkelijk voornaamwoord

Het precieze voornaamwoord is afhankelijk van het antecedent. Het niet-zelfstandige vragend voornaamwoord is alleen *welk(e)*. Voor het zelfstandige zijn er de volgende mogelijkheden:

		expliciet antecedent	impliciet antecedent
verwijzend naar <i>het</i> -antecedent	antecedent is geen zin	<i>dat, wat, hetwelk</i>	<i>wat, hetgeen</i>
	antecedent is een zin	<i>wat, hetwelk, hetgeen</i>	
verwijzend naar <i>de</i> -antecedent		<i>die, wie, welke</i>	<i>die welke</i>

Bij combinatie met een voorzetsel wordt het voornaamwoord *wie* gebruikt als een persoon wordt bedoeld: *De man met wie ik stond te praten, is mijn kennis.*

Anders verandert het voornaamwoord in *waar* en wordt bij het voorzetsel gevoegd: *De stoel waarop je zit, is van mij.*

Onbepaald voornaamwoord

Het onbepaalde voornaamwoord geeft een collectieve groep aan. De belangrijkste zijn *men, ieder, elk, al(le)* en *allemaal*.

Uitroepend voornaamwoord

Wat, welk, zo 'n en *zulke* kunnen aan het begin van de zin worden gebruikt als intensivering: ***Wat een troep is het hier!***

Voorzetsels

Omdat het Nederlands in de praktijk geen naamvallen meer gebruikt, behalve in een paar oude zegswijzen zoals *ten huize van*, zijn voorzetsels bijzonder belangrijk voor de verbinding van zinsdelen en woorden met elkaar.

Voorzetsels kunnen in het Nederlands zowel *vóór*, als ook *achter* de woordcombinatie waar ze bijhoren staan. Het laatste is het geval bij voorzetsels die zowel **richting** als **plaats** kunnen aangeven. De voor- en achterplaatsbare voorzetsels zijn:

binnen	<i>Binnen in het huis mag je niet roken.</i> (V domě nesmíš kouřit) <i>Sinterklaas kwam opeens de kamer binnen.</i> (Sv. Mikuláš přišel náhle do pokoje)
door	<i>De kinderen holden door de gang.</i> (Děti běhali na chodbě) <i>We zijn het park door gewandeld en toen zagen we het paleis.</i> (Procházeli jsme park a pak viděli jsme palác)
in	<i>Hij liep uren in het bos.</i> (Procházel se hodiny v lese) <i>Hij liep het bos in.</i> (Šel do lesa)
langs	<i>De vrachtauto reed langs het kanaal.</i> (Nakladní auto jelo podél kanálu) <i>De vrachtauto reed het kanaal langs.</i> (Nakladní auto jelo kolem kanálu)
om	<i>Zij stak haar hoofd om de hoek.</i> (Strčela hlavu kolem rohu) <i>Zij liep snel de hoek om.</i> (Rychle šla za rohem)
op	<i>De tram reed op de brug.</i> (Tramvaj jela na mostě) <i>De tram reed de brug op.</i> (Tramvaj jela na most)
over	<i>De voetballers renden over het veld naar de bal.</i> (Fotbalisté běželi přes hřiště za míčem) <i>De voetballers renden het veld over naar de bal.</i> (Fotbalisté běželi na druhou stranu hřiště k míče)
rond	<i>Er staan mooie huizen rond het plein.</i> (Kolem náměstí stojí krásné domy) <i>De auto reed tweemaal het plein rond.</i> (Auto jelo dvakrát kolečko na náměstí)
uit	<i>Ze is al. jong het huis uit gegaan.</i> (Opustila již brzo dům) <i>Hij is uit het dorp verdwenen.</i> (Zmizel z vesnice)
voorbij	<i>Toen we voorbij de stoplichten reden, kwam er plotseling een auto van rechts.</i> (Když jsme jeli kolem semaforů, přijelo náhle auto z práva) <i>Toen we de stoplichten voorbij waren gereden, zagen we de Big Ben.</i> (Když jsme měli semaforey za námi, uviděli jsme Big Ben)

Het voorzetsel **af** kam in de standaardtaal alleen achtergeplaatst worden: *Hij liep de trap **af**.*

De overige voorzetsels kunnen alleen in achterplaatsing verschijnen, als ze als *afscheidbaar deel* van een samengesteld werkwoord fungeren. De belangrijkste voorzetsels zijn:

aan	<i>Het schilderij hangt aan de muur.</i> <i>Geef me het schilderij eens aan.</i>
achter	<i>De auto staat achter het huis.</i> <i>Mijn horloge loopt vijf minuten achter.</i>

behalve	<i>Wie zag je behalve hem?</i>
bij	<i>Ik woon bij mijn tante. Ik kom zo bij u.</i>
boven	<i>Je vliegt urenlang boven de oceaan.</i>
buiten	<i>Wij wonen buiten de stad. Ze kan niet buiten hem.</i>
dankzij	<i>Dankzij het mooie weer kunnen we gaan skiën.</i>
gedurende	<i>Gedurende 3 weken was hij ziek.</i>
met/mee	<i>Alle leerlingen schrijven met een potlood. Ga je vanavond mee naar de bioscoop.</i>
na	<i>Na het avondeten kijken we nog naar de televisie. Ik ga dat wel even voor u na.</i>
naar	<i>Deze boot gaat naar Hoek van Holland.</i>
naast	<i>Het stadhuis staat naast de grote kerk.</i>
namens	<i>De president spreekt namens alle parlementsleden.</i>
ondanks	<i>Ondanks zijn langdurige ziekte was Prins Claus heel actief.</i>
onder	<i>Onder de Duitse bezetting werden er veel Joden afgevoerd. De meesten van hen ondergingen dit lijdzaam.</i>
sedert/sinds	<i>Sedert 1 januari 1993 bestaat Tsjechoslowakije niet meer. Sinds 15 augustus is het kabinet demissionair.</i>
tegen	<i>Ajax speelt tegen Feyenoord. Op het bal kwam hij zijn voormalige vriendin tegen.</i>
tijdens	<i>Tijdens het carnaval heet Den Bosch “Oeteldonk”.</i>
tussen	<i>Je moet kiezen tussen weggaan of blijven en meehelpen. Ons nieuwe huis staat tussen de bomen.</i>
van	<i>De Nederlandse kroon is van verguld hout gemaakt. Ik denk van wel.</i>
volgens	<i>De nieuwe wet is volgens veel mensen absoluut onmogelijk.</i>
voor	<i>De autobus stopte voor het postkantoor. Ik doe je de oefening wel voor.</i>
wegens	<i>De treinen rijden wegens draadbreek niet tussen Utrecht en Amsterdam.</i>

Na enkele voorzetsels volgt er nooit een lidwoord:

à *Over drie **à** vier weken is het Kerstmis.*

Bij aankopen boven € 100,- korting à vijf procent.

- per** *Ik zal je de stukken **per** aangetekende post sturen.
Per 1 januari wordt de nieuwe wet van kracht.*
- qua** *Qua wetenschapper is hij uitstekend, maar qua docent stelt hij niets voor.*
- te** *Hij woont al sinds mensenheugenis **te** Amsterdam.
Het huis staat al een maand **te** koop.*
- tot/toe** *De wedstrijd werd **tot** drie keer **toe** onderbroken.
Ga jij naar hem **toe**, of moet ik de boodschap overbrengen?
Hij wil **tot** elke prijs president worden.*
- via** *Vanwege het slechte zicht moest het vliegtuig **via** Brussel vliegen.
Ik heb het **via-via** gehoord.*
- zonder** *In de winter stond de auto **zonder** wielen op de hof geparkeerd.
Zonder opgave van redenen werd de student van de universiteit weggestuurd.*

Waar in het Tsjechisch het verband tussen werkwoorden en hun complementen veelal met een naamval is geregeld, doet het Nederlands dit met een voorzetsel. Vele werkwoorden hebben dus verplicht een voorzetselverbinding (en een voorzetselvoorwerp) bij zich. Hieronder zijn slechts een paar voorbeelden gegeven:

*Hij geeft een kus **aan** de mooiste prinses.
Ze luistert graag **naar** klassieke muziek.
Het boek is **van** mij.
Wij geven niet veel **om** dat geklets.
Het huis staat **in** brand.*

*Políbí nejkrásnější princeznu.
Poslouchá ráda klasickou hudbu.
Kniha patří mě/Kniha je moje.
Ty klepy nás nezajímají.
Dům hoří.*

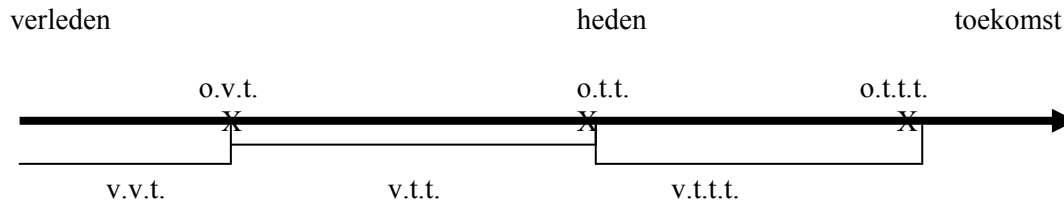
Deze neiging om zinslementen met voorzetsels te verbinden leidt ook tot een grote hoeveelheid vaste verbindingen (fraseologismen) die met voorzetsels worden gevormd, waar het Tsjechisch vaak met één woord in de zesde of zevende naamval volstaat:

<i>door middel van</i>	prostřednictvím
<i>in naam van</i>	jménem
<i>ten gevolge van</i>	následkem
<i>met behulp van</i>	pomocí
<i>in weerwil van</i>	návzdor

(zie ook de appendix met de belangrijkste recties)

Tijden van het Nederlandse werkwoord

De tijden

De tijden bestaan in paren. Er is steeds een *onvoltooide* tijd (moment) en een *voltooide* tijd (periode die tevoren is afgesloten).

onvoltooid		voltooid	
<i>Nederlands</i>	<i>internationaal</i>	<i>Nederlands</i>	<i>internationaal</i>
o.t.t. - onvoltooid tegenwoordige tijd	presens	v.t.t. - voltooid tegenwoordige tijd	perfectum
o.v.t. - onvoltooid verleden tijd	imperfectum (preteritum)	v.v.t. - voltooid verleden tijd	plusquam-perfectum
o.t.t.t. - onvoltooid tegenwoordig toekomstige tijd	futurum (futurum I)	v.t.t.t. - voltooid tegenwoordig toekomstige tijd	futurum exactum (futurum II)

Formeel horen in de Nederlandse indicatief nog twee tijden thuis:

- de **o.v.t.t.** - onvoltooid verleden toekomstige tijd (conditionalis)
- de **v.v.t.t.** - voltooid verleden toekomstige tijd (conditionalis exactum)

Beide tijden worden alleen in conditionele zinnen gebruikt en komen niet zoveel voor.

Gebruik

o.t.t.

- 1) *moment*: Ik **lees** de krant (nu).
- 2) *gewoonte*: Ik **lees** de krant bij het ontbijt (dat doe ik elke morgen).
- 3) *toekomst*: Straks **lees** ik de krant wel (toekomst).
- 4) *conditioneel*: Als ik het niet **vergeet**, **koop** ik een krant voor jou.

v.t.t.

- 1) *afgelopen situatie*: Het **heeft** in de krant **gestaan**.
- 2) *afgelopen handeling*: Ik **heb** de krant **gelezen**.
- 3) *eenmalige gebeurtenis*: Gisteren **heb** ik geen krant **gelezen** (maar dat doe ik anders altijd)
- 4) *conditioneel (realis)*: Als de wet in de krant **gestaan heeft**, is hij van kracht.

o.v.t.

- 1) *verhaaltijd*: Er **was** eens een prinses.
- 2) *gewoonte*: Zij **keek** elke dag of er een prins kwam.
- 3) *op elkaar volgende handelingen*: Toen ze weer eens **stond** te kijken, **zag** ze een paard aankomen en **holde** ze naar beneden.
- 4) *irrealis van het heden*: Als ik een fiets **had**, **hoefde** ik niet te lopen.

v.v.t.

- 1) *verleden vóór voltooid heden*: Ik ben vorig jaar in Afrika geweest. Ik **was** daar nog nooit eerder **geweest**.
- 2) *verleden vóór verleden*: Toen ik mijn geld **gekregen had**, kocht ik een auto.
- 3) *irrealis van het verleden*: Als mijn auto niet stuk **was geweest**, was ik zeker gekomen.

o.t.t.t.

- 1) toekomst (zonder bijwoord): De goede Sint **zal komen**.

- 2) toekomst (nadruk): Morgen **zal** opa op bezoek **komen**.
 3) waarschijnlijke toekomst: Volgende week **zal** de auto wel klaar **zijn**.
 4) bevel: Jij **zult** je huiswerk **doen**!
 5) conditioneel (realis): Als hij zijn huiswerk braaf **zal doen**, haalt hij vast een tien.

v.t.t.t.

in de toekomst afgesloten handeling (voorwaarde):

Als de auto **zal zijn gerepareerd**, zullen we naar Utrecht gaan.

Vormen:

Tegenwoordige tijd (o.t.t.):

Standaard (zwakke en sterke werkwoorden):

	zwakke werkwoorden				sterke werkwoorden			
	enkelvoud		meervoud		enkelvoud		meervoud	
	suffix		suffix		suffix		suffix	
1	-	ik werk	-en	wij werken	-	ik ga	-en	wij gaan
2	-(t)	jij werkt	-en	jullie werken	-(t)	jij gaat	-en	jullie gaan
3	-t	hij werkt	-en	zij werken	-t	hij gaat	-en	zij gaan
u	-t	u werkt			-t	u gaat		

Modale en onregelmatige werkwoorden:

werkwoord	<i>zijn</i>	<i>hebben</i>	<i>worden</i>	<i>zullen</i>	<i>willen</i>	<i>kunnen</i>	<i>mogen</i>	<i>laten</i>	<i>moeten</i>
ik	ben	heb	word	zal	wil	kan	mag	laat	moet
jij	bent	hebt	wordt	zal zult	wilt	kan kunt	mag	laat	moet
hij/zij/het	is	heeft	wordt	zal	wil	kan	mag	laat	moet
u	bent is	hebt heeft	wordt	zal zult	wilt	kan kunt	mag	laat	moet
wij	zijn	hebben	worden	zullen	willen	kunnen	mogen	laten	moeten
jullie	zijn	hebben	worden	zullen	willen	kunnen	mogen	laten	moeten
zij	zijn	hebben	worden	zullen	willen	kunnen	mogen	laten	moeten

Verleden tijd (o.v.t.):

Zwakke werkwoorden:

type		standaard	zwakke werkwoorden op stemloze consonant (*t kofschip)					
			stam op -t	stam op -k	stam op -f	stam op -s	stam op -ch	stam op -p
werkwoord		<i>studeren</i>	<i>praten</i>	<i>koken</i>	<i>blaffen</i>	<i>kussen</i>	<i>lachen</i>	<i>kloppe n</i>
enkelvoud	-de -te	studeerde	praatte	kookte	blafte	kuste	lachte	klopte
meervoud	-den -ten	studeerde n	praatte n	kookte n	blafte n	kuste n	lachte n	klopte n

Sterke werkwoorden

hebben in het enkelvoud alleen de sterke stam (+ 0) en in het meervoud stam + **-en**:

klasse	ij-e-e ie-o-o	ui-o-o e-o-o	e-o-o (kort) e-a-o	e-a-e i-a-e	a-oe-a	(x)-ie-(x) (lang) (x)-ie-(x) (kort)
werkw	<i>begrijpen</i> <i>bieden</i>	<i>besluiten</i> <i>bewegen</i>	<i>gelden</i> <i>breken</i>	<i>eten</i> <i>bidden</i>	<i>dragen</i>	<i>houden</i> <i>helpen</i>
enkelv	begreep bood	besloot bewoog	gold brak	at bad	droeg	hield hielp
meerv	begrepen boden	besloten bewogen	golden braken	aten baden	droegen	hielden hielpen

Voegwoorden

Voegwoorden verbinden zinnen of zinsdelen. Evenals in het Tsjechisch bestaan er *nevenschikkende* (souřadici) en *onderschikkende* (podřadici) voegwoorden.

Na **nevenschikkende** voegwoorden volgt de normale zinsvolgorde: *inleiding – eerste pool (persoonsvorm) – middenstuk – tweede pool (niet-vervoegd deel van het (hoofd)werkwoord) – uitleiding*.

Na **onderschikkende** voegwoorden volgt de bijzinswoordvolgorde: *eerste pool (voegwoord) – middenstuk – tweede pool (persoonsvorm + hoofdwerkwoord/hoofdwerkwoord + persoonsvorm) – eventuele uitleiding*.

Nevenschikkende voegwoorden

- verbindend: **en, noch, alsmede, alsook**
*Het regent **en** het is koud.*
*Dit is vis **noch** vlees.*
*De gouverneur **alsmede/alsook** diens gevolg gingen jaarlijks naar Edo.*
- tegenstellend: **maar, of, ofwel, dan, dan wel, doch**
*Het is koud **maar** mooi weer.*
*Ga je morgen naar huis **of** blijf je in Olomouc?*
*Dit jaar gaan we op vakantie naar Slowakije **ofwel** naar Oostenrijk.*
*Ik vind zelf de Alpen leuker **dan** de Tatra.*
*Of hij nu slaagt **dan wel** zakt, in de masterfase nemen we hem zeker niet op.*
*De wet is aangenomen **doch** naar mijn mening nog steeds miserabel.*
- redegevend: **want**
*Ik ga zeker niet mee, **want** ik ben erg verkouden.*
- gevolgaanduidend: **dus**
*Ik heb griep, **dus** ik moet thuisblijven.*

Nevenschikkende voegwoorden kunnen als vormers van reeksen optreden:

- verbindend: **en...en..., noch...noch..., zowel...als..., evenmin/zomin...als...**
*Ik heb **zowel** Jan **als** Piet uitgenodigd, **maar noch** Geert **noch** Karel.*
- tegenstellend: **of...of..., ofwel...ofwel..., hetzij...hetzij..., hetzij...of...**
*Je moet kiezen: **ofwel** je gaat met de voorwaarden akkoord, **ofwel** je hoepelt op.*

Onderschikkende voegwoorden

Onderschikkende voegwoorden verbinden meestal een hoofdzin (rompzin) en een bijzin. De bijzin vervult vaak de eerste plaats of de uitleiding bij de hoofdzin, die als gevolg daarvan met de eerste pool begint of met de tweede pool eindigt.

De belangrijkste bijzintypes zijn:

- a) Temporele bijzinnen (bijzinnen van tijd). Voegwoorden: *terwijl, zolang (als), zodra, toen, als, nu, wanneer, sinds, sedert, nadat, na:*
 - **Toen** hij dit had gedaan, ging hij weg.
 - Hij kan naar huis gaan, **als** hij zijn strafwerk af heeft.

- b) Causale bijzinnen (bijzinnen van oorzaak). Voegwoorden: *omdat, doordat, aangezien, daar, vermits, door, dat*:
- *De rectrix had besloten om de globe te plaatsen, **omdat** er anders een hoge boet moest worden betaald.*
 - ***Vermits** het slecht weer is, blijf ik lekker thuis (Belgisch).*
- c) Concessieve bijzinnen (toegevende bijzinnen), Voegwoorden: *al, hoewel, ofschoon, hoezeer, alhoewel*
- ***Ofschoon** de wegen glad waren, reed de man erg hard.*
 - *Ook **al** klinken zijn redenen erg vreemd, toch is het waar.*
- d) Conditionele bijzinnen (bijzinnen van voorwaarde). Voegwoorden: *als, wanneer, indien, ingeval, zo, mits, tenzij*:
- ***Als** je vóór elf uur bij mij komt, kun je nog meegaan.*
 - ***Tenzij** het beestachtig weer is, gaan we zeker schaatsen.*
- e) Finale bijzinnen (bijzinnen van doel). Voegwoorden: *dat, opdat, om, teneinde*.
- ***Om** zijn vader tevreden te stellen, gaf Bartje hem al het geld.*
 - *Hij gaat altijd vroeg weg, **opdat** hij niet te laat thuis komt.*
- f) Bijzinnen van graad. Voegwoorden: *(zo) dat, dan dat, om*:
- *Dat boek is **zo dik dat** je het niet in één avond kunt uitlezen.*
 - *Je hebt hard genoeg gewerkt **om** even te mogen uitrusten.*
- g) Beperkende en uitbreidende voegwoorden: *behalve (dat), uitgezonderd, laat staan (dat), in zover(re), (voor) zover, dat*:
- *Er was niemand **behalve** ik.*
 - ***Behalve** ik waren er nog tien mensen.*
- h) Voegwoorden van omstandigheid: *zonder (dat), in plaats van (dat), in plaats dat*:
- ***Zonder** op of om te kijken liep hij door.*
- i) Voegwoorden van verhouding, van vergelijking en van ongelijkheid: *naargelang, naarmate, hoe...hoe..., hoe...(des te...); alsof, of, als, zoals, evenals, gelijk, zo; dan, als*:
- ***Hoe** ouder hij wordt, **des te** humeuriger is hij.*
 - *Ze gedraagt zich **of** ze hier de baas is.*
 - *Zijn zusje is veel groter **dan** (regionaal: **als**) hij.*
- j) Voegwoord van modaliteit: *naar*.
- ***Naar** wij vernemen, wordt de benzine spoedig weer duurder.*
 - ***Naar** mijn mening is de euro een mislukking.*

Tussenwerpsels

Tussenwerpsels staan altijd buiten het zinsverband. Ze verbinden het gesproken woord met de intentie of het humeur van de spreker.

Tussenwerpsels kunnen klanken nabootsen – *boem! kukeleku* – en niet nabootsen – *stom! eh*.

Appendix – rectie bij enkele werkwoorden

werkwoorden met **aan**:

<i>aanpassen</i>	přizpůsobit	<i>(zich) onderwerpen</i>	podřídít (se)
<i>beantwoorden</i>	odpovídat	<i>ontkomen</i>	uniknout
<i>behoefte hebben</i>	potřebovat	<i>ontsnappen</i>	uniknout
<i>bijdragen</i>	přispět	<i>overdragen</i>	předat
<i>(zich) binden</i>	vázat (se)	<i>overhandigen</i>	doručit
<i>deelnemen</i>	účastnit se	<i>overlijden</i>	zemřít
<i>denken</i>	myslet na	<i>schrijven</i>	psát
<i>doen</i>	dělat	<i>sterven</i>	umřít
<i>zich ergeren</i>	zlobit se na	<i>sturen</i>	poslat
<i>gebrek hebben</i>	trpět nedostatkem	<i>toevoegen</i>	přidat k
<i>geloven</i>	věřit v	<i>twijfelen</i>	pochybovat o
<i>geven</i>	dát	<i>vertellen</i>	vyprávět
<i>grenzen</i>	hraničit s	<i>voldoen</i>	uspokojit
<i>hechten</i>	přikládat	<i>voorafgaan</i>	předcházet
<i>herinneren</i>	připomenout	<i>(zich) voorstellen</i>	představit (se)
<i>zich houden</i>	držet se, dodržovat	<i>(zich) wennen</i>	zvyknout (si) na
<i>lenen</i>	půjčovat	<i>(zich) wijden</i>	věnovat (se)
<i>leveren</i>	dodávat	<i>wijten</i>	vyčítat, přičíst
<i>lijden</i>	trpět	<i>zeggen</i>	říct
<i>meedoen</i>	připojit se k	<i>zenden</i>	poslat

werkwoorden met **bij, boven, door**

<i>aankomen bij</i>	přijet	<i>wonen bij</i>	bydlet u
<i>(be)horen bij</i>	patřit	<i>verkiezen boven</i>	dát přednost před
<i>passen bij</i>	hodit se k	<i>vervangen door</i>	nahradit

werkwoorden met **in**:

<i>aankomen</i>	dojít	<i>trek/zin hebben</i>	mít chuť na
<i>belangstellen</i>	zajímat se o	<i>(zich) veranderen</i>	měnit (se) v
<i>bijten</i>	zakousnout se do	<i>verdelen</i>	rozdělit na
<i>geïnteresseerd zijn</i>	zajímat se o	<i>zich verdiepen</i>	ponořit se do
<i>geloven</i>	věřit v	<i>voorzien (in een behoefte)</i>	uspokojit (potřebu)
<i>slagen</i>	uspět v		
<i>zich specialiseren</i>	specializovat se na		

werkwoorden met **met**:

<i>akkoord gaan</i>	souhlasit s	<i>overeenstemmen</i>	shodovat se s
<i>zich bemoeien</i>	starat se o, plést se do	<i>praten</i>	mluvit s
<i>condoleren</i>	vylovit soustrast	<i>spotten</i>	vysmívat se
<i>het eens zijn</i>	být zajedno s	<i>spreken</i>	mluvit s
<i>feliciteren</i>	blahopřát k	<i>trouwen</i>	vdát se za, oženit se s
<i>gebeuren</i>	stát se někomu	<i>vergelijken</i>	srovnat s
<i>gelukwensen</i>	blahopřát k	<i>(samen)wonen</i>	bydlet s, soužití s
<i>overeenkomen</i>	shodovat se s		

werkwoorden met **naar**:

<i>aarden</i>	být po	<i>staren</i>	zírat
<i>geuren</i>	vonět	<i>stinken</i>	smrdět po
<i>gluren</i>	pokukovat po	<i>streven</i>	snažit se o
<i>gooien</i>	hodit	<i>sturen</i>	poslat
<i>grijpen</i>	natáhnout se po	<i>uitkijken</i>	vyhlížet
<i>hunkeren</i>	toužit po	<i>uitzien</i>	očekávat
<i>kijken</i>	dívat se na	<i>verlangen</i>	toužit po
<i>luisteren</i>	poslouchat	<i>vertrekken</i>	odjet do
<i>ruiken</i>	zavánět na	<i>verwijzen</i>	odkázat na
<i>schrijven</i>	psát	<i>vragen</i>	ptát se na
<i>smachten</i>	toužit po	<i>werpen</i>	hodit
<i>smaken</i>	chutnat po	<i>wijzen</i>	ukázat na
<i>snakken</i>	lapat po	<i>zenden</i>	poslat
<i>solliciteren</i>	ucházet se o	<i>zoeken</i>	pátrat po

werkwoorden met **om** en **onder**:

<i>bedelen om</i>	žebrot o	<i>smeken om</i>	prosit o
<i>benijden om</i>	závidět	<i>treuren om</i>	truchlit pro
<i>denken om</i>	myslet na	<i>verzoeken om</i>	žádat o
<i>geven om</i>	hodně/málo dát na	<i>vragen om</i>	žádat o
<i>huilen om</i>	plakat nad	<i>wenen om</i>	plakat kvůli
<i>(glim)lachen om</i>	usmívát se, smát se	<i>lijden onder</i>	trpět pod

werkwoorden met **op**:

<i>aandringen</i>	naléhat na	<i>schatten</i>	cenit na
<i>zich abonneren</i>	předplatit si	<i>schieten</i>	střílet na
<i>antwoorden</i>	odpovídat na	<i>staan</i>	stát na
<i>attent maken</i>	upozornit na	<i>stemmen</i>	hlasovat pro
<i>zich beroepen</i>	odvolat se na	<i>(zich) storten</i>	vrhnout (se) na
<i>betrekking hebben</i>	mít vztah k	<i>terugkomen</i>	znovu začít mluvit o
<i>drinken</i>	připít	<i>zich toeleggen</i>	pustit se do
<i>duiden</i>	ukazovat na	<i>toepassen</i>	aplikovat na
<i>gokken</i>	sázet se na	<i>trakteren</i>	pohostit, pozvat
<i>hopen</i>	doufat v	<i>zich verheugen</i>	těšit se na
<i>jagen</i>	lovit	<i>zich verlaten</i>	spoléhat se na
<i>komen</i>	přijít na	<i>vertrouwen</i>	důvěřovat v
<i>kritiek hebben</i>	kritizovat	<i>vissen</i>	rybařit
<i>letten</i>	dát pozor na	<i>vliegen</i>	létat do
<i>lijken</i>	podobat se	<i>volgen</i>	sledovat po
<i>loeren</i>	číhat na	<i>zich voorbereiden</i>	připravovat se na
<i>mikken</i>	mířit na	<i>vuren</i>	pálit na
<i>neerkomen</i>	dopadnout na, jít o	<i>wachten</i>	čekat na
<i>passen</i>	hlídat	<i>wedden</i>	vsadit si na
<i>reageren</i>	reagovat na	<i>wijzen</i>	ukazovat na
<i>recht hebben</i>	mít nárok na	<i>ja zeggen</i>	souhlasit s
<i>rekenen</i>	spoléhat na	<i>zinspelen</i>	dělat narážky na
<i>richten</i>	směřovat k		

werkwoorden met **over**:

<i>beschikken</i>	disponovat	<i>praten</i>	hovořit o
<i>beslissen</i>	rozhodnout o	<i>roddelen</i>	pomlouvat
<i>zich druk maken</i>	dělat si hlavu o	<i>zich schamen</i>	styďet se za
<i>zich ergeren</i>	zlobit se kvůli	<i>schrijven</i>	napsat o
<i>klagen</i>	naříkat si na	<i>spreken</i>	hovořit o
<i>nadenken</i>	přemýšlet	<i>zich verheugen</i>	radovat se o
<i>oordelen</i>	posoudit	<i>vertellen</i>	vyprávět o

werkwoorden met **tegen**:

<i>blaffen</i>	štěkat na	<i>spreken</i>	mluvit spolu
<i>glimlachen</i>	usmívat se na	<i>zich verzetten</i>	bránit se proti
<i>opzien</i>	obávat se	<i>vloeken</i>	nadávat na
<i>ruilen</i>	vyměnit si za	<i>zeggen</i>	mluvit
<i>schreeuwen</i>	křičet proti		

werkwoorden met **tot**:

<i>aanleiding geven</i>	způsobit	<i>kiezen</i>	zvolit za
<i>aansporen</i>	podněcovat k	<i>leiden</i>	vést k
<i>aanzetten</i>	pobízet k	<i>zich richten</i>	obrátit se na
<i>behoren</i>	patřit k	<i>toelaten</i>	připustit k
<i>(zich) bekeren</i>	obrátit se	<i>veroordelen</i>	odsoudit k
<i>besluiten</i>	dohodnout se na	<i>(zich) verplichten</i>	zavázat se
<i>bidden</i>	modlit se k	<i>zich wenden</i>	obrátit se na
<i>bijdragen</i>	přispět k		

werkwoorden met **van**:

<i>afhangen</i>	záviset na	<i>krioelen</i>	hemžit se
<i>afstammen</i>	pocházet z	<i>leven</i>	žít z
<i>balen</i>	mít dost	<i>overtuigen</i>	přesvědčit o
<i>barsten</i>	prasknout	<i>schrikken</i>	lekat
<i>beroven</i>	oloupit o	<i>stikken</i>	dusit se
<i>bevallen</i>	rodit	<i>veranderen</i>	změnit
<i>beven</i>	třást se	<i>verdenken</i>	podezírat z
<i>(zich) bevrijden</i>	osvobodit (se) od	<i>verliezen</i>	prohrávat s
<i>genieten</i>	těšit se z	<i>verschillen</i>	lišit se od
<i>houden</i>	milovat	<i>voorzien</i>	opatřit
<i>huilen</i>	plakat (pro)	<i>weten</i>	vědět o

werkwoorden met **voor**:

<i>zich in acht nemen</i>	dávat si pozor na	<i>kiezen</i>	vybrat si
<i>bang zijn</i>	mít strach z	<i>oppassen</i>	dát si pozor na
<i>behoeden</i>	chránit před	<i>slagen</i>	udělat zkoušku
<i>belangstelling hebben</i>	mít zájem o	<i>zich uitgeven</i>	vydávat se za
<i>bezwijken</i>	podlehnout	<i>verslijten</i>	považovat za
<i>danken</i>	děkovat za	<i>vrezen</i>	bát se o
<i>doorgaan</i>	být považován za	<i>waarschuwen</i>	varovat před
<i>gelden</i>	platit za	<i>wijken</i>	uhnout
<i>zich hoeden</i>	mít se na pozoru před	<i>zakken</i>	propadnout z
<i>zich interesseren</i>	mít zájem o	<i>zorgen</i>	pečovat o